

ЗАКАРПАТТЯ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПОЛІТИКИ КІНЦЯ 30-х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

Друга половина 30-х років була періодом формування в Європі і на міжнародній арені загалом двох протидіюючих сил. В Європі зростала загроза з боку німецького фашизму та його союзників – Італії, Угорщини і Польщі. Головна їх вимога – перегляд Версальської системи, створення нової розстановки політичних сил в Європі. Гітлер висунув лозунг об'єднання всіх німців. Це стало пересторогою для Австрії, Чехословаччини, частково навіть союзника Німеччини – Польщі. Німеччина нарощувала воєнний потенціал, ризикує наступати на інтереси великих європейських держав – Франції, Англії та навіть США. У 1938 році Німеччина мала найкращі темпи економічного розвитку – 123% проти рівня 1929 року, коли Франція мала всього 76, США 81 і т.д.¹ При підтримці Італії Німеччина в кінці 30-х років висувала все нові вимоги територіальних придбань. В агресивних планах фашистів фігурували не лише цілі країни, такі як Австрія, Чехословаччина, Польща, але й окремі частини країн як Словаччина, Підкарпатська Русь, Сілезія та ін.²

Якщо в Європі носіями агресії були Німеччина, Італія та їх союзники, то на Далекому Сході, в басейні Тихого океану на шлях агресії ставала Японія. Зближення Японії з Німеччиною та Італією, укладення пакту Берлін – Рим, до якого приєдналася Японія, укладення в листопаді 1936 року "антикомінтернського пакту" між Німеччиною і Італією, до якого через рік, в листопаді 1937 року, приєдналася Японія – все це посилювало сили агресії, наближало подум'я війни.³ Якщо в Європі фашисти висунули гасло перегляду Версальської системи, то на Далекому Сході японці вимагали скасування обмежень, встановлених Вашингтонською системою, боролися за встановлення "нового порядку" в Азії.⁴ В розпорядженні японців був і найсильніший економічний потенціал. В 1938 році Японія виробляла на 85% більше продукції, як в 1929 році. Це найкращий показник світу. Підтримка Японією німецьких фашистів посилювала їх агресію, вістря якої було спрямоване в першу чергу проти Австрії та Чехословаччини.⁵

Підготовка агресії проти Австрії проходила в досить складних умовах. Гітлер все робив для того, щоб австрійці зрозуміли своє німецьке походження і з охотою йшли на об'єднання. Австро-німецьке зближення в кінці 30-х років

підтримувала не лише Італія, але й Угорщина. Остання розраховувала залучити підтримки Німеччиною її домагань щодо Чехословаччини, зокрема Словаччини і Підкарпатської Русі. Угорська преса вихваляла політику Німеччини щодо Австрії, австро-німецьке зближення називали "святом Націй".⁶

На початку 1938 року Гітлер уже переконався, що Італія і Угорщина активно підтримують приєднання Австрії. Інші країни Центральної і Південно-Східної Європи – Югославія, Румунія, Болгарія у конфлікт не втрутаються. Залишалася одна Чехословаччина, позиції якої побоювалася Німеччина, бо вона мала союз із Францією і СРСР.⁷

У складних дипломатичних відносинах готувалась агресія проти Австрії. Німеччина враховувала не лише позицію союзників по блоку, але і провідних країн Європи, зокрема таких як Франція і Англія. Внаслідок переговорів з Англією, Гітлер уже в листопаді 1937 року одержав її згоду "на воєнні дії в Австрії".⁸ Гітлер знав, що Франція діятиме так само, як і Англія. Отже, руки для дій в Австрії були розв'язані. Для всіх було ясно, що наступ проти Австрії є великою загрозою і проти Чехословаччини, в складі якої проживало понад 3 мільйони німців. А всього в сусідніх країнах проживало більше 10 мільйонів німців.⁹

Дії Гітлера прискорило те, що прем'єр Австрії Шушнінг призначив на 13 березня 1938 року референдум про незалежність країни. Правителі Берліна розуміли це як антинімецький акт, і уряд дав ноту протесту Австрії.¹⁰ Під тиском протіглерівських сил Шушнінг подав у відставку, але перед тим попросив захисту в Англії. Із Лондона погрозили австрійцям утриматися від опору Німеччині.¹¹ Тим часом протіглерівські сили Австрії направили телеграму в Берлін з проханням приєднати Австрію до Німеччини. 13 березня 1938 року моторизовані частини німецької армії ввірвалися в Австрію і без єдиного пострілу окупували країну.¹² Перший акт агресії відбувся. Союзники привітали Гітлера. Особливо раділи угорські кола, бо розуміли, що наступний крок буде проти Чехословаччини, де знаходилися і їх інтереси – Словаччина і Підкарпатська Русь. Вітаючи А.Гітлера з успіхом возз'єднання Австрії, регент Угорщини М.Горті підкреслив, що мирні угоди (мається на увазі Версальські – І.Г.) поставили Німеччину в дуже не вигідні умови. Німеччина змушена була шукати виходу із становища.¹³ Так само діятиме і Угорщина. Найбільше шкодувала вона, що втратила Словаччину і Підкарпатську Русь.

Великі держави Західної Європи робили вигляд начеб то нічого не сталося. Це була помилкова позиція. Англія і в цих умовах вірила в можливість домовитися з Гітлером. Франція і США також не засудили аншлюс. Версаль терпів кризу, а великі держави не тільки відмовчувалися, але й пропагували прогітлерівські настрої. Всі виношували надії на можливість зближення з Німеччиною та її союзниками.¹⁴

Треба віддати належне Радянському Союзу, який засудив аншлюс і розцінив його як акт агресії. В політиці СРСР тих років було чимало плям, але цей крок відповідав реальним діям. Коли б так поступили всі великі держави, то Гітлер змушений був би призадуматися, а не висувати все нові вимоги. В заяві від 17 березня 1938 року СРСР відверто заявив, що внаслідок німецької агресії австрійський народ втратив політичну, економічну і культурну незалежність.¹⁵ В заяві радянського уряду справедливо зазначалося, що аншлюс є небезпечкою і для інших народів Європи, бо це акт агресії. Зупинити агресію можуть тільки колективні дії всіх країн Європи, в першу чергу великих. СРСР заявив про свою готовність взяти участь в колективних діях, спрямованих проти агресора.¹⁶ Заява уряду СРСР від 17 березня 1938 року досить реальний документ. Але слова СРСР, на жаль, розходилися з діями. Своїми ідеями розвитку світової революції СРСР також ускладнював створення колективної безпеки.

Аншлюс Австрії різко погіршив міжнародне становище, в першу чергу Чехословаччини. По-перше він показав нерішучість дій її союзників Англії та Франції. Проти Гітлера не було з ким заходитися. Готовим був допомогти Радянський Союз, але він не мав спільного кордону з Чехословаччиною і безпосередньо не міг діяти. Потрібна була згода Польщі. Окупувавши Австрію, німецька армія опинилася біля воріт Братислави. Кордон з Німеччиною розширився на кілька сот кілометрів, при чому він був зовсім не укріпленим.¹⁷ Офіційно Угорщина раділа аншлюсу, бо зміцнювався її союзник, за допомогою якого вона готувалася повернути втрачені території після першої світової війни, в тому числі і за рахунок Чехословаччини – Словаччину і Підкарпатську Русь.¹⁸

Курс реваншу – головний напрямок зовнішньої політики Угорщини 20–30-х років. Офіційні кола Будапешту пропагували шовінізм, доводили, що без повернення втрачених територій не може бути нормального життя в країні.¹⁹ Вістря агресивної зовнішньої політики Угорщини спрямовувалося проти Чехословаччини, Румунії, Югославії, де компактно проживали

угорці.²⁰ Такі регіони були на території Словаччини і Підкарпатської Русі. Відомо, що у військовому відношенні Угорщина була слабкою, а тому досягнення мети – повернення втрачених територій розраховували здійснити з допомогою союзників. Англія і Франція відверто не були готові до цього і співчували угорцям. Реальні розрахунки могли бути лише на Німеччину і Італію.

Імпонувала угорцям і позиція Польщі, яка домогалася спільного кордону з Угорщиною, що означало відібрання в Чехословаччині Підкарпатської Русі і включення її до складу "земель свято استفанської корони".²¹ Регент М.Горті вважав, що доля Європи будуть вирішувати не малі країни, а великі. У майбутній війні, – вважав угорський керівник, доля малих країн залежатиме не від дій їх армій, а від того на боці кого вони виступатимуть.²² Угорщина готувалася виступити на боці Німеччини, від якої чекала підтримки в поверненні втрачених територій. Угорці боялися одного: їх конфлікт із-за територій з Чехословаччиною може викликати виступи з боку Румунії та Югославії, об'єднаних в союзі Мала Антанта, яка буда покликана охороняти кордони, встановлені Версальською системою.²³

Ось чому Гітлер, готуючи агресію проти Чехословаччини, підтримуючи реваншистські вимоги угорців, робив все можливе, щоб розбити Малу Антанта, в першу чергу відокремити Югославію від Румунії та Чехословаччини. Гітлер і угорцям радив не конфліктувати з Югославією, навіть формально відмовитися від претензій на її території з тим, щоб завоювати югославів на свій бік, послабити Малу Антанта. Фюрер переконував угорців діяти спочатку в одному напрямку – проти Чехословаччини.²⁴ Він завжди побоювався, щоб німецько-чехословацький чи угорсько-чехословацький конфлікти не викликали виступів Румунії та Югославії. Турбувала його, звичайно і позиція Франції та Англії. Це знайшло своє відображення в плані "Грюн", схваленому 30 травня 1938 року, і спрямованому проти Чехословаччини.²⁵ У тому ж місяці дипломати Англії і Франції відвідали Прагу, і радили уряду Чехословаччини йти на поступки вимогам німців, не допустити справи до конфлікту, бо вони не зможуть надати їй допомоги.²⁶ Мало того, що Англія і Франція відверто давили на Чехословаччину йти на поступки, а ще й інформували про це уряди Німеччини та Італії. Це відкривало шлях до Мюнхена.

1. История Великой Отечественной войны – Т.1.– М., 1960.–С.129.

2. Про ріст агресії німецького фашизму див.: Галкин А.А. Германский фашизм.-М., 1989.- С.117.
3. Сиполо В.Я. Внешняя политика Советского Союза, 1936-1939 гг.- М., 1987.- С.77.
4. История дипломатии.- Т.III.- М., 1965.- С.679.
5. Матвеев В.А. Провал мюнхенской политики/1938-1939 гг./.-М., 1955.- С.29-50.
6. Esti Újság.-1938.-január 11; Pesti Hírlap.-1938.-február 2.
7. Внешняя политика Чехословакии. 1918-1939.- М., 1959.-С.472-473.
8. Documents of British Foreign Policy 1919-1939.- Vol.III.- London, 1950.-p.125.
9. Внешняя политика Чехословакии. 1918-1939.- М., 1959.-С.472-473.
10. Полявский М.А. Австрийский народ и аншлюс 1938 г.- М., 1971.- С.36.
11. Documents of British Foreign Policy 1919-1939.- Vol.III.- London, 1950.-p.176.
12. История дипломатии. Т. III.- С. 718.
13. Пушкаш А.И. Венгрия во второй мировой войне.- Внешняя политика Венгрии 1938-1944.- М., 1963.- С.19.
14. История дипломатии.- Т. III.- М., 1965.- С.718-719.
15. Известия.-1938.-18 марта.
16. Там же.
17. Внешняя политика Чехословакии. 1928-1939.- С.474.
18. Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936-1945.-III köt.-232-233. old.
19. Про політику реваншу див.: A magyar nacionalizmus kialakulása és története.-Вр., 1964.-72-75. old.
20. Див. Пушкаш А.И. Внешняя политика Венгрии.-Апрель -1927 - февраль 1934 г.- М., 1995.- С.53-76, 178-199.
21. Поп И.И. Польско-венгерский альянс в период Мюнхена.-Мюнхен - преддверие войны.- М., 1988.- С.172-173.
22. Смирнов В.П. Франция во время второй мировой войны.-М., 1961.- С.64.
23. Бонкович Б. Балканы и международный империализм.- М., 1936.- С.43.
24. Венгрия и вторая мировая война.- М., 1962.- С.64.
25. Пушкаш А.И. Венгрия во второй мировой войне.- Внешняя политика Венгрии.- С.25.
26. Внешняя политика Чехословакии 1919-1939.- С.487.